
ПРОБЛЕМИ МОВОЗНАВСТВА ТА МІЖКУЛЬТУРНОЇ КОМУНІКАЦІЇ

УДК 37.036:147

М. Д. Дяченко

ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ПРОФЕСІЙНОГО СПІЛКУВАННЯ МАЙБУТНІХ ПЕРЕКЛАДАЧІВ: ТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ

У статті розкрито сутність культури професійного спілкування перекладача. Узагальнено наукові підходи до розуміння дефініцій понять “спілкування”, “професійне спілкування”. Висвітлено філософські, психологічні, педагогічні, лінгвістичні погляди на проблему формування культури професійного спілкування майбутнього перекладача. Окреслено значення культури діалогу та професійного спілкування для фахової діяльності перекладача. Визначено структурні компоненти культури професійного спілкування. Наголошено, що культура професійного спілкування є невід’ємною складовою готовності майбутнього перекладача до професійної діяльності.

Ключові слова: комунікативна взаємодія, культура, майбутній перекладач, професійне спілкування, професіоналізм, формування.

Сучасні суспільно-політичні й соціально-економічні трансформації, курс України на євроінтеграцію та її розвиток у контексті міжнародних економічних відносин загострюють конкуренцію на ринку перекладацьких послуг, що підвищує вимоги до підготовки майбутніх перекладачів, до їхньої фахової культури, зокрема до рівня професійного спілкування. Професійна культура спілкування є частиною професіоналізму майбутніх перекладачів, однією зі складових їхньої фахової компетентності, своєрідним критерієм вихованості та загальної культури.

Роль мовленнєвого спілкування у формуванні особистості розкрито в сучасних філософських працях (В. Афанасьєв, Л. Буєва, М. Каган, Ю. Прилюк). Психологи розглядають спілкування як один із видів людської діяльності (Б. Ананьєв, О. Леонтьєв, А. Петровський та ін.).

Проблемі формування комунікативної компетентності як однієї з найважливіших ознак професіоналізму приділяли увагу Ю. Ємельянов, Ю. Жуков, Н. Корольова, Д. Люїс, А. Маркова, А. Панфілова, Л. Петровська, А. Сергієнко, Л. Столяренко, О. Федоров та ін.

Наукові погляди на формування культури професійного спілкування відображено в роботах С. Амеліної, Л. Анпілогової, В. Беркова, Л. Введенської, М. Зарви, Т. Колбіної, В. Костюка, Л. Петровської, А. Ривіна, Г. Сагач, П. Сопера, Л. Супрун, К. Трофімук, Д. Чубатої, О. Щербакової та ін.

Питання професійної підготовки майбутніх перекладачів розглядали українські та зарубіжні вчені, зокрема: Т. Ганічева, А. Грос, В. Комісаров, Р. Кріс, Л. Латишев, Ф. Лімбах, Р. Міньяр-Белоручев, О. Павлик, Е. Пім, Б. Рубрехт, В. Са-

фонова, Н. Соболь, Л. Тархова, І. Халєєва, Ю. Хольц-Мянттярі, О. Шупта, А. Янковець та ін.

Фахову підготовку перекладачів за кордоном було висвітлено в працях Г. Воронки, Т. Георгієвої, А. Іванової, С. Корсак, Т. Кошманової, І. Марцинківського, А. Парінова, Л. Пуховської, С. Романової та ін.

Проте, попри численну кількість наукових досліджень, проблема формування культури професійного спілкування та специфіки її вирішення в контексті підготовки майбутніх фахівців з перекладу наразі ще потребує додаткового висвітлення й поглибленого системного вивчення, що зумовлює актуальність подібних наукових розвідок.

Теоретична значущість і недостатня розробленість такого аспекту фахової підготовки майбутніх перекладачів визначили тему дослідження, а **метою статті** стало розкриття сутності культури професійного спілкування перекладача й узагальнення наукових підходів до розуміння дефініцій цього поняття; висвітлення філософських, психологічних, педагогічних, лінгвістичних поглядів на проблему формування культури діалогу та професійного спілкування майбутнього перекладача.

Кінцевою метою студентів-перекладачів є досягнення ними розуміння людьми їхнього перекладу. Перекладачеві необхідно володіти й комплексом мовленнєвих умінь і професійних навичок, які безпосередньо не пов’язані з перекладацькою діяльністю: самостійне складання текстів (не тільки кореспонденції чи протоколів, а й технічних, науково-популярних, публіцистичних), редагування текстів, опрацювання їх для подальшого машинного перекладу, оцінка, рецензування текстів, створення адаптованих версій програмного забезпечення (локалізація), опрацювання машинного перекладу, консуль-

тації не лише з мовних питань, а й із краєзнавчих та міжкультурних аспектів тощо. Тому професійна підготовка майбутніх перекладачів повинна орієнтуватися на галузеву специфіку обраної спеціалізації перекладацької діяльності. Як зазначає американський учений Р. Тінслей [11], професійні перекладачі мають бути добре обізнані зі структурою та стилістичними особливостями вихідної та цільової мов.

Професія перекладача належить до професій типу “людина – людина”, основний зміст трудової діяльності представників якої полягає у взаємодії та спілкуванні між людьми, вмінні встановлювати та підтримувати контакт з іншими, розуміти їх.

Вимоги сучасного інформаційного суспільства до перекладачів як спеціалістів, зайнятих у різних галузях професійної діяльності, що потребують кооперації та взаємодії в досягненні спільних цілей, зумовлюють особливу актуальність проблеми формування у студентів – майбутніх фахівців з перекладу культури професійного спілкування,

На межі ХХ–ХХІ ст. спостерігали різке загострення проблеми мовної комунікації, що, в свою чергу, викликало необхідність у вивченні засобів комунікативного впливу, підсилило роль мовної особистості.

У царині наукових досліджень існує два погляди на процес спілкування: згідно з першим, спілкування вважають діловим, якщо його визначальним змістом є соціально значуща спільна діяльність; згідно з другим – це усний контакт між співрозмовниками, які мають необхідні для нього повноваження й ставлять перед собою завдання вирішити конкретні проблеми.

Загалом, у науковому світі налічується до 100 дефініцій поняття “спілкування” (так, американський психолог Д. Діпс нарахував 96 тлумачень цього терміна) [2], зокрема, спілкування трактують як: комунікативну взаємодію, спрямовану на встановлення сприятливого психологічного клімату, психологічну оптимізацію діяльності та стосунків (В. Кан-Калік, І. Кон, К. Роджерс); особливий вид діяльності, який відбувається за допомогою мови або сленгу, міміки, пози, рухів тіла, жестів, зображення, символів, звукових сигналів, умовних позначень (В. Давидов, Д. Ельконін); самостійну й специфічну форму активності особистості, що є необхідною умовою об’єднання людей для будь-якої спільної діяльності; найважливіше середовище духовного, суспільного й особистісного прояву людини, що становить живий безперервний процес взаємодії людей, людини з собою та світом; у цьому розумінні є чинником розвитку особистості (Н. Волкова) тощо.

Спілкування визначають як сукупність зв’язків і взаємодій індивідів, груп, спільнот, під час яких відбувається обмін інформацією, досвідом, уміннями, навичками й результатами діяльності. Під час ділового спілкування встановлюється контакт між людьми, якщо вони говорять “однією мовою” та прагнуть до продуктивного співробітництва [8, с. 278].

Спілкування – вид взаємодії людей, що полягає в обміні інформацією, думками, досвідом, знаннями, вміннями, навичками й результатами діяльності, ставленням до людини, предметно втіленими в матеріальній та духовній культурі [2, с. 14].

Професійне спілкування – це не лише вільне володіння термінами професійної мови, а й знання етичних принципів і психологічних основ ділової комунікації (як загальне підґрунтя формування духовних якостей майбутніх фахівців) та опанування мовою окремої галузі (як необхідний аспект навчання).

Професійне спілкування формується в умовах конкретної професійної діяльності (як невіддільна її частина), відповідно до якої й позначено певною специфікою вирішення нестандартних завдань взаємодії та взаєморозуміння.

Професійне (ділове) спілкування – це особлива форма взаємодії людей у процесі визначеного виду діяльності, що сприяє встановленню морально-психологічної атмосфери праці та взаємин партнерства між керівниками й підлеглими, між колегами, створює умови для продуктивного співробітництва людей у досягненні вагомих цілей, забезпечуючи успіх загальної справи [8, с. 2–3].

Як зазначає О. Берестенко, професійне спілкування є однією з універсальних реальностей буття людини, специфічним видом і необхідною умовою її діяльності. Професійне спілкування – творчий, керований процес взаємобміну повідомленнями, організації взаєморозуміння, досягнення оптимальної взаємодії, взаємопізнання в різних видах діяльності учасників професійно спрямованої комунікації [2, с. 16].

Метою спілкування, акцентує А. Мудрик, є: комунікативний процес, у якому беруть участь не менше двох суб’єктів: той, хто говорить (адресант), і той, хто слухає (адресат); взаємини з іншими людьми, досягнення певного взаєморозуміння, вирішення ділової справи. При спілкуванні виникає висловлювання – результат інформації адресанта з приводу предмета для адресата (Ф. Хміль).

Спілкування сприяє створенню умов для розвитку мотивації тих, хто займається професійною діяльністю, надає їй творчого характеру, розвиває особистості суб’єктів спілкування, запобігає виникненню конфліктів та психологічних бар’єрів [2, с. 13].

Загалом, культура спілкування особистості передбачає засвоєння певних умінь, без яких повноцінне та якісне спілкування неможливе. Потрібно вміти не лише чітко формулювати й висловлювати власну думку, а й сприймати погляди співрозмовника, бути спроможним почути його.

Культура спілкування є іманентною частиною загальної культури перекладача, має усталені норми спілкування й індивідуальний характер, що виявляється у способах спілкування, які обирає фахівець у певних ділових ситуаціях щодо конкретних людей чи певної справи.

Культура професійного спілкування – соціально значущий показник рівня знань, здібностей, здатність і вміння здійснювати свої взаємини з людьми, сприймати, розуміти, засвоювати зміст думок, почуттів, намагань вирішення конкретних завдань у професійній діяльності. Вона формується на основі певних умов здійснення професійної технології, вбирає в себе її особливості, базується на ній, є важливою складовою, засобом діяльності [2, с. 19].

На думку вчених (Г. Чайка, Т. Чмут), професійна культура – це відповідність поведінки, мовлення, слухання мови в професійній діяльності загальноприйнятим нормам і принципам, насамперед моральним, і вимогам, що висувають до конкретної професії [9, с. 52].

Наразі найвищим рівнем формування мовної особистості й виявом культури спілкування вчені вважають “рівень володіння фаховою метамовою (терміносистемами, фразеологією, композиційно-жанровими формами текстотворення)” [6, с. 2].

Як стверджує Н. Тоцька, для вільного володіння усною та писемною формами професійного спілкування майбутні фахівці повинні мати певний активний лексичний запас із фахової термінології [7, с. 62].

Специфіка мовленнєвого вміння особистості полягає в тому, що їй постійно доводиться свідомо робити відбір мовних засобів з урахуванням мовленнєвої ситуації, яка, зазвичай, не повторюється, виступаючи завжди в новій якості. При цьому змінюються мотиви, цілі, умови та інші екстралінгвістичні фактори, тому ступінь складності різних варіативних реалізацій треба враховувати в кожному конкретному випадку. Ось чому особистість з високою мовною культурою повинна володіти не стільки навичками, одним із компонентів яких є автоматизм, скільки мовленнєвими вміннями, що є діями, які складаються з різних операцій, але мають загальну мету, тобто найбільшою мірою відповідають потребам спілкування [10, с. 32].

Мовленнєвими вміннями особистості, необхідними для ведення ефективного спілкування, є такі: грамотно та чітко формулювати свою думку; здійснювати основні мовленнєві функції (підтвердити, спростувати, виразити сумнів, схвалити, погодитися, запропонувати, дізнатися, запросити); говорити виразно (вибрати правильний тон розмови, правильну синтагмативність мовлення, поставити логічний наголос, знайти точну інтонацію); висловлюватися цілісно, логічно та зв'язно; говорити самостійно без опори на письмовий текст; висловлювати власну оцінку прочитаного або почутого; передавати в мовленні побачене та результати власних спостережень.

Як зауважує С. Шумовецька, цей перелік мовленнєвих умінь дає певне уявлення про операційне наповнення мовної культури особистості. Проте в особистісному плані наявність комунікативних мовленнєвих умінь ще не визначає рівень володіння мовою тією чи іншою людиною [10, с. 33].

Професійна підготовка майбутніх перекладачів передбачає не тільки оволодіння мовою як засобом спілкування, навчання, самоосвіти та забезпечує вільне, нормативно-правильне й функціонально-адекватне володіння всіма видами мовленнєвої діяльності іноземною мовою на рівні, близькому рівню носія мови [1], а й дає змогу їм після закінчення вищого навчального закладу здійснювати всі передбачені для перекладача функціональні обов'язки.

На формування культури професійного спілкування майбутніх перекладачів суттєво впливає базова лінгвістична підготовка, головна мета якої – формування професійної мовної особистості перекладача. Особливе значення для розвитку мовної особистості майбутнього фахівця з перекладу має вивчення дисциплін: “Основна іноземна мова”, “Українська мова за професійним спрямуванням”, “Друга іноземна мова”, “Сучасна українська мова (практична стилістика)”, “Основи теорії мовної комунікації та культура українського мовлення” тощо.

На процес формування професійної мовної особистості перекладача, безумовно, впливає й вивчення курсів: “Практика усного і письмового перекладу з основної іноземної мови”, “Друга іноземна мова та переклад”, “Ораторська майстерність перекладача”, “Сучасна українська література”.

Формування фахових компетенцій у рідній мові та розвиток їх в іноземній сприятиме набуттю первинних перекладацьких навичок. У процесі лінгвістичної підготовки майбутнього перекладача формуються: семантична (здатність мобілізувати ресурси, необхідні для вилучення й передачі змісту: системні знання, вміння, особистісні якості); текстова (спроможність використати знання й уміння, необхідні для текстової діяльності: відтворювати текст, а також розрізнити тип, жанр і стиль тексту); інтерпретаційна (здатність мобілізувати ресурси, необхідні для визначення контекстуального значення мовленнєвих засобів та їх трансформації). Базова лінгвістична підготовка є фундаментом для професійної перекладацької освіти.

Важливу роль у розвитку лінгвістичних компетенцій відіграють перекладацькі завдання та змодельовані ситуації, вирішення яких спрямовано на розвиток навичок контекстуальної здогадки, компресії, трансформації граматичної структури висловлювання, переформулювання й перефразування змісту, оперування синонімічними та антонімічними засобами, прогнозування ситуації (завершення незакінченого висловлювання), вилучення та утримання в пам'яті основної інформації прослуханого висловлювання (власних назв, дат, цифр, імен) тощо.

Оскільки вимоги до сучасного професійного перекладача постійно зростають, він має володіти широкими фоновими знаннями; обізнаністю з фундаментальних питань теорії та стратегій перекладу, знаннями й навичками у сфері аналізу завдань перекладу, аналізу початкового тексту; поступальною компетенцією в межах рідної та іноземної мов; навичками створення

тексту на мові перекладу та його макета, володіти методами необхідної інформації, що передбачає самостійну роботу з термінологією, знаннями про особливості професійної діяльності мовного посередника.

У процесі професійної підготовки майбутнього перекладача треба навчити вступати в діалог, бути учасником багатомовної комунікації, встановлювати контакти із замовниками, проявляти ініціативу в пошуку замовників, розповсюджувати пропозиції про свої послуги. Відтак важливими компетенціями, які потрібно формувати у студентів спеціальності “Переклад”, є: творче мислення, високий рівень вербального інтелекту, здібності до інтерпретації, на розвиток яких треба звертати особливу увагу під час професійної підготовки сучасних фахівців із перекладу.

Крім набуття лінгвістичної та перекладацької компетенції студентами, надзвичайно важливим є усвідомлення завдань перекладача та кінцевої мети перекладу, формування здатності до виявлення та аналізу мовних і позамовних факторів, які допомагають досягти еквівалентності перекладу. Майбутньому перекладачеві необхідно навчитися так перекладати текст, щоб він рівнозначно впливав на адресатів; уміти точно відтворити сенс і значення, що мають перекладені слова. А досягти цього можливо за умов урахування сукупності факторів комунікативно-мовленнєвої ситуації, культурологічних аспектів і, найголовніше, збереження комунікативно-прагматичної інтенції мовця оригіналу.

Важливо пам'ятати, що правильність мовлення ще не свідчить про належний рівень мови. Можна говорити або писати досить правильно, але надто одноманітно. Такому мовленню бракує творчого підходу, який досягають умілим і доцільним уживанням слів різних стилів, різноманітних синтаксичних конструкцій, а також в усному мовленні – багатством інтонацій [4, с. 56].

Мовленнєва діяльність є відображенням мовної свідомості, й без уважного ставлення мовця до власного мовлення не можна говорити про культуру професійного мовлення майбутнього фахівця. Адже, за словами В. Русанівського, культура мови розпочинається із самоусвідомлення мовної особистості. Вона зароджується й розвивається там, де носіям національної літературної мови не байдуже, як вони говорять і пишуть, як сприймають їх мову в різних суспільних середовищах, а також у контексті інших мов [5, с. 9].

Високий рівень культури професійного спілкування майбутнього перекладача визначається, насамперед, комунікативною компетенцією (наявністю вміння будувати текст в усній чи писемній формі, дотримуючись норм і правил наукового, офіційно-ділового та розмовного стилів). Варто зауважити, що комунікативна компетенція адекватно й повно відображає картину спілкування особистості в певному професійному колективі, з конкретною людиною, сприяє реалізації всіх функцій мовлення.

Оскільки не завжди практичні завдання є цікавими для студентів, то потрібно акцентувати

на тому, що всі запропоновані викладачем вправи мають відповідати поставленій ним меті. Необхідно пам'ятати, що перекладацька майстерність вимагає більшого, ніж розуміння значення окремих слів, а завершений переклад ніколи не буває завершеним остаточно; переклад, передусім, потребує дисципліни [3].

Поповнення словникового запасу рідної мови майбутніх перекладачів має відбуватися під час вивчення всіх дисциплін, але активізація вже відомої лексики та термінології буде досягатися лише за допомогою різних вправ на заняттях з “Української мови за професійним спілкуванням”. Під час засвоєння професійної лексики та термінології ефективним буде виконання різноманітних завдань, розроблених на матеріалі фахових текстів, змістом яких є виокремлення термінів з певних тем та складання з ними речень і текстів за темами.

Висновки. Отже, культура професійного мовлення майбутнього перекладача є невід'ємною складовою його готовності до професійної діяльності, від рівня сформованості якої значною мірою залежать ефективність, результативність, успішність його праці та професійної самореалізації. Структурними компонентами культури професійного спілкування є знання норм літературної мови, фахової термінології, багатства загальнонавчальної лексики; вміння розуміти усні й писемні тексти зі спеціальності (адекватно сприймати закладений у них зміст), створювати грамотно оформлені власні тексти; вміння висловлювати одну й ту саму думку різними мовними способами, адекватно реагуючи на ситуації дійсності за допомогою мовленнєвих дій (речень, фраз, текстів); уміння слухати, чути, розуміти, коректно відповідати на запитання, аргументувати свою позицію.

Майбутні перекладачі мають володіти здатністю до логічного мислення й аналізу, до самокритики, до комунікації, що передбачає гарне мовлення, відкритість, уміння аргументувати; бути креативними, що є необхідним при створенні кінцевого тексту, а також при перекладі складних текстів, у разі, коли звичайних стратегій перекладу – недостатньо; вони повинні мати: добру інтуїцію, що передбачає безпосереднє, повне розуміння та впізнання; усвідомлену критичну позицію, здатність; уміння швидко адаптуватися до нового виду діяльності; стійке прагнення й готовність постійно навчатися, здобувати нові знання й уміння.

Список використаної літератури

1. Барановська Л. Дидактичний аспект професійного вербального спілкування / Л. Барановська // Педагогіка і психологія професійної освіти. – 2000. – № 1. – С. 140–145.
2. Берестенко О. Г. Культура професійного спілкування : навч.-метод. посіб. для студ. ден. та заоч. форм навчання всіх спец. гуманіт. профілю / О. Г. Берестенко. – Луганськ : Вид-во ДЗ “ЛНУ імені Тараса Шевченка”, 2013. – 299 с.
3. Виноградов В. С. Перевод: Общие и лексические вопросы : учеб. пособие / В. С. Ви-

- ноградів. – 2-е изд., перераб. – Москва : КДУ, 2004. – 240 с.
4. Зубков М. Г. Українська мова : універсальний довідник / М. Г. Зубков. – Харків : Школа, 2004. – 496 с.
 5. Культура української мови : довідник / [за ред. В. М. Русанівського]. – Київ : Либідь, 1990. – 304 с.
 6. Мацько Л. І. Матимемо те, що зробимо / Л. І. Мацько // Дивослово. – 2001. – № 9. – С. 2–3.
 7. Тоцька Н. Методика роботи викладачів вищого технічного навчального закладу над українським професійним мовленням студентів / Н. Тоцька // Дивослово. – 2003. – № 1. – С. 62–65.
 8. Хилл Н. Думай и богатей – 2 / Н. Хилл. – Москва : Экономика, 2000. – 320 с.
 9. Чмут Т. К. Етика ділового спілкування : навч. посіб. / Т. К. Чмут, Г. Л. Чайка. – 6-те вид., випр. і доп. – Київ : Знання, 2007. – 230 с.
 10. Шумовецька С. П. Формування мовної культури особистості у військовому вузі : дис. ... канд. пед. наук / С. П. Шумовецька. – Хмельницький, 1999. – 167 с.
 11. Tinsley Royal L. Guidelines for college and University programs in translator training [Electronic resource] / Royal L. Tinsley // ADFL Bulletin. – 1973. – Vol. 4. – № 4. – P. 15–21. – Mode of access: http://www.adfl.org/cgi-shl/docstudio/docs.pl?adfl_login&xurl=adefl_bulletin_d_adfl_4_4_15.

Стаття надійшла до редакції 04.04.2016.

Дяченко М. Д. Формирование культуры профессионального общения будущих переводчиков: теоретический аспект

В статье раскрыта сущность культуры профессионального общения переводчика. Обобщены научные подходы к пониманию дефиниций понятий “общение”, “профессиональное общение”. Освещены философские, психологические, педагогические, лингвистические взгляды на проблему формирования культуры профессионального общения будущего переводчика. Очерчено значение культуры диалога и профессионального общения для профессиональной деятельности переводчика. Определены структурные компоненты культуры профессионального общения. Подчеркнуто, что культура профессионального общения является неотъемлемой составляющей готовности будущего переводчика к профессиональной деятельности.

Ключевые слова: коммуникативное взаимодействие, культура, будущий переводчик, профессиональное общение, профессионализм, формирование.

Dyachenko M. The Formation Professional Communication Culture of Future Translators: Theoretical Aspect

The article reveals the essence of the professional communication culture of interpreters. The scientific approaches to understanding the definitions of the terms “communication”, “professional communication” are generalized. Special attention is paid to the philosophical, psychological, pedagogical and linguistic perspectives on the problem of forming the professional communication culture of the future translators. The author outlines the specifics of personal language skills and importance of dialogue culture and professional communication for the activity of interpreters. The structural components of the professional communication culture are defined in the given article.

Professional communication is formed in terms of specific professional activities (as an integral part of it), according to which certain specific non-standard tasks of interaction and understanding are designated. Communication culture is an integral part of the general culture of an interpreter; it complies with the general norms of communication and it has an individual character, which is manifested in the methods of communication chosen by a specialist in certain business situations involving specific people or specific things. The professional communication culture of future translators is significantly affected by basic linguistic training, the main goal of which is formation of professional linguistic personality of a translator.

A high level of professional communication culture of the future interpreter is determined primarily by communicative competence (the presence of the ability to build the text in oral or written form, adhering to the norms and rules of scientific, business and colloquial styles). It should be emphasized that communicative competence adequately and fully reflects the pattern of communication of the individual in a professional team, where a certain person contributes to the realization of all speech functions.

Structural components of professional communication culture include the knowledge of the literary language norms, professional terminology, the wealth of common vocabulary; the ability to understand oral and written texts in the specialty to create well-structured texts; the ability to express the same idea by different linguistic means in order to respond appropriately to situations of reality by means of speech acts; the ability to listen, hear, understand, correctly answer questions and justify opinions.

It is stressed that the culture of professional speech is an integral component of future specialists' readiness for professional activity.

Key words: communicative interaction, culture, a future translator, professional communication, professionalism, formation.